

ВЪВЕДЕНИЕ

1. Някои автори определят правната теория като „...сбирщина, в която са нахвърляни всякакви общи спекулации относно правото“¹. Това твърдение не е съвсем необосновано, тъй като в тази академична област действително може да се забележи определен тематичен еkleктизъм. Освен това в общата юриспруденция много трудно могат да се дефинират някакви ясни граници, поради което тя един път изглежда като философия, друг път като социология, трети път като догматика и т.н. Причината за тази амалгамност според мен е генетично предопределена както от обекта на научното дирене (който се проявява като неустойчив, динамичен и контекстуално зависим), така и от характеристиките и особеностите на това, което въобще бихме могли да наречем „правна наука“.

Казаното дотук в пълна степен описва и проблематиката, свързана с т.нар. „юридическо обосноваване“. Ако подходим към този въпрос от гледна точка на мястото му в научната и учебната литература, веднага ще забележим липсата на строги параметри, както и наличието на хибридна и еkleктичност².

Така например в някои случаи обосноваването въобще не се коментира като самостоятелен проблем, каквото е положе-

¹ Harris, J. W. Legal Philosophies. Oxford: Butterworth & Co., 1980, p. 1.

² Затова дори според някои утвърдени теоретици като Дж. Раз изграждането на обща теория на юридическото обосноваване е ненужно, а в повечето случаи дори невъзможно (поради интерпретативния характер на обосноваването в правото). Вж.: Raz, J. Between Authority and Interpretation: On the Theory of Law and Practical Reason. Oxford: Oxford University Press, 2009, pp. 91–125.

нието с българската общотеоретична традиция. В други случаи то се смесва с проблемите на интерпретацията и тълкуването³ или пък се вижда като подтема в рамките на по-общата тема за правоприлагането⁴. В трети случаи, най-сетне, тази проблематика се извежда като самостоятелно значим въпрос в системата на юриспруденцията и се отнася методологично до епистемологията и правопознанието⁵.

Нашата позиция е най-близка до последното становище, което обаче не отрича предишните две. То представлява еволюционно обобщение на различните аспекти на психо-познавателните юридически подходи и отразява разбирането, че въпросите, свързани с *понятието за правото*, много трудно могат да се отделят от въпросите, свързани с мисленето за него. Според нас юридическото обосноваване е комплексен процес, в рамките на който субектът на обосноваването се явява *едновременно потребител и създател на правния смисъл*, което в онтологичен план ще рече – и на самото понятие за правото. Всеки опит да се изгради някаква обща теория на юридическото обосноваване би трябвало да отчита тази теза.

2. Освен от общотеоретична гледна точка проблемите на юридическото обосноваване не стоят съвсем подредено нито в отрасловите правни дисциплини, нито в практиката. Поставени в системата на юридическите науки, тези проблеми би трябвало да се считат за относими към процесуалните направления, където те действително присъстват, но в един ограничен обем, който

³ Chiassoni, P.; Feteris, E. Legal Reasoning. Introduction: A Note on Terminology and Purpose. – In: Legal Philosophy in the Twentieth century: The Civil Law World. A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence, Volume 12, Tome 2: Main Orientations and Topics. Dordrecht: Springer, 2016, pp. 561–564.

⁴ Бержел, Ж. Л. Обща теория на правото. Благоевград, ЮЗУ, 1993, с. 305–329.

⁵ Samuel, G. The foundations of Legal Reasoning. Tilburg: MAKLU, 1994, pp. 25–31.

ги свързва най-вече с доказването и доказателствените средства. Тази страна на обосноваването в правото наистина съставлява един от главните му аспекти, а именно – този на достигането до *фактическата истина*. Само че в по-широк смисъл юридическото обосноваване засяга проблематиката не само на фактическата (обективната), но и на правната (моралната) истина.

Последното твърдение всъщност образува сърцевината на теоретичния проблем в рамките на избраната от нас тема. От него не трябва да се извежда заключението за пълното приравняване на правото и морала, в която посока ние не сме инвестирали каквито и да е усилия. Трябва обаче да стане ясно, че от смислово-съдържателна гледна точка (а не от гледна точка на валидността) обосноваването на правните и моралните умозаклучения е повече от сходно, а то, от своя страна, се различава драстично от обосноваването на умозаклученията относно истината в материалния свят.

В съдебната практика понятието за обосноваване като цяло следва достиженията на процесуалноправната доктрина. Там то се свързва главно с изискванията за мотивираност на съдебните актове, произтичащи от Конституцията (чл. 121, ал. 4) и законите на страната (чл. 236, ал. 2 ГПК; чл. 34 НПК и др.). При една по-свободна интерпретация в много случаи съдът употребява термина „обосноваване“ като синоним на „мотивиране“, „доказване“, „аргументация“ и т.н. Но в решенията си с нормативно действие върховните инстанции у нас интерпретират изискването за обосноваване на юрисдикционните актове доста ограничително, като го свеждат до правилното формиране на *вътрешното съдийско убеждение* относно фактите по делото. Както вече отбелязахме, общотеоретичният проблем има много по-широк обхват.

3. Вече посочихме, че в литературата, която попада в кръга на правната философия и общата юриспруденция, темата за

юридическото обосноваване е повече от разнолика. Една част от изследванията са стриктно „технически“ и са построени като продължение на правната логика. Други са ориентирани по-прагматично и свързват обосноваването с дискурсивни и комуникационни модели на аргументацията като реториката и херменевтиката. Трети са по-скоро фундаментални и теоретични и търсят въобще основанията на *юридическото мислене*.

Нашия подход бихме определили като родствен на последната от изброените категории. В работата си ние не сме се стремили да „технократизираме“ механизма на обосноваването, нито пък сме се опитвали да предложим някакъв *нормативен модел*, по който този механизъм да се реализира. Във фокуса на нашата работа стои идеята за *разбирането на самия проблем*, който понятието за юридическо обосноваване отразява. От тази гледна точка работата ни е почти изцяло правно-философска. Методологично, тя има изключително силен акцент върху епистемологията.

Епистемологията, мнозина биха се съгласили, е крайъгълният камък на философията на Новото време. В рамките на тази епоха нейните същински основи са поставени от Рене Декарт през 17 в., който изобретява за човека „координатната система“ на рационалното познание⁶. След Декарт човекът може да е рационален и само рационален. Това, което не попада в кръга на рационалния ум, днес често се определя като девиация, аномалия или патология. Прекият резултат от философията на Декарт в областта на правото е появата на доктрината за *юридическия силогизъм*.

Класическото и по-непосредствено влияние на рационализма като философска доктрина обаче дължим на Кант. Въздействието на неговата философия върху официалния об-

⁶ Декарт действително въвежда в математиката двумерната координатна система.

шестввен дискурс в Западното общество е трудноизмерим, но едва ли би се намерил някой, който да отрече първенството му сред всички класически философи в това направление. За да организираме общата структура на нашето изложение, сме се движили именно по неговата философска система. Не бихме си спестили да отбележим, че това обстоятелство предизвиква значителни затруднения в хода на работата, като се има предвид обема на неговия труд и абстрактността на използвания от него език. Необходимо е да подчертаем също така, че главната заслуга, за да стане това възможно, е на Цеко Торбов, на когото дължим превода на основната част от трудовете на тази гениална личност⁷.

Причината да съобразим методологичния си подход с работата на Кант се дължи не толкова на това, че ние еднозначно попадаме в кръга на тези, които биха се определили като „кантианци“, а на това, че кантианското мислене (къде явно, къде незримо) е дефинирало рамката и на съвременното юридическо мислене. Една от задачите ни в тази посока беше да покажем, че в много отношения идеализмът на Кант е почти несъвместим с реалностите на съвременното общество.

Стъпвайки върху кантианската философия, сме разграничили два главни аспекта на юридическото обосноваване, които според нас се явяват екстраполация на двете основни компетенции на разума по Кант: *теоретична и практическа*. От тази гледна точка сме приели, че теоретичното юридическо обосноваване се отнася към изграждането на *изходните представи за правната реалност*, а практическото – към вземането и произнасянето на *съдебните решения*. В своята ежедневна дейност юристите не разграничават тази двойственост в професионалното си мислене, но тя определено може да се забележи

⁷ Тук не трябва да се пропуска и името на Божидар Гумнеров, благодарение на когото на български език е налична и Кантовата „Метафизика на нравите“.

при анализа на различни юридически текстове. Освен всичко друго и не на последно място от Кант сме взели и концепцията за същността на съдебното отсъждане, което сме представили като проява на способността на разума да съди (способността за съждение). Този въпрос е разгледан в последната секция на книгата.

4. Структурно текстът, който предлагаме, е организиран в две части, към които сме прикрепили *appendix*, тъй като изложението там не е подходящо за самостоятелно системно обосноваване, но той е много съществен, доколкото представлява практически резултат от изводите, които успяхме да извлечем.

В първата част сме се опитали да предложим анализ на *понятието за обосноваване* в правото, което, както вече заявихме, е изключително трудно за дефиниране. В рамките на това начинание сме се опитали да отграничим тази концепция от други сродни понятия като „мислене“, „тълкуване“, „доказване“ и „аргументация“ и да я определим в широк и в тесен смисъл. Изводът е, че в широк смисъл обосноваването би могло да се отъждестви с мисленето, а в тесен – с *аргументацията*. Една от значителните разлики е, че в първия случай юридическото обосноваване включва правопознанието, към който проблем се отнася също и изнамирането на *истината*, а във втория акцентът е поставен върху *дискурса, реториката и убеждението* на определено лице или аудитория.

По-нататък сме обърнали значително внимание на когнитивните аспекти на проблема. За нас разбирането на юридическото обосноваване минава през изследването на когнитивните процеси, развиващи се в индивидуалното човешко съзнание, поставено в юридическа среда. Това ни провокира да се отнесем към някои фундаментални категории в областта на когнитивните науки като „*когниране*“, „*рационалност*“, „*информация*“, „*смисъл*“ и т.н. Не претендираме, че сме постигнали

каквото и да е крайно знание по тези въпроси, нито че сме изчерпали средствата и източниците за тяхното изследване.

Не на последно място ще си позволим да обърнем внимание и на това, че в стремежа си да изчистим понятието за юридическо обосноваване, се видяхме принудени да свържем тази тема с елементарните социологически факти, които ни задължават да видим правото като социална практика. В това направление се опитахме да покажем взаимоотношението между социалната институционализация и юридическото мислене, като комбинацията между двете според нас дава образа на това, което днес наричаме „правен институт“.

По отношение на първата част считам за важно да се открий и изследването на ролята на юридическите професии, както и на нравствените качества на субектите, които се намират в позиция, предполагаща юридическо обосноваване. Този аспект обикновено остава встрани от разглежданата от нас тема, но той има изключително сериозна връзка с нея по същество.

5. Втората част от книгата е изградена върху правнотеоретичните аспекти на проблема за юридическото обосноваване. Задачите, които тази част преследва, са предпоставени от възприетото от нас разграничение на рационалността на теоретична и практическа. В първия случай мисленето за правото е абстрактно и контекстуално и оформя общи и *deskriptivni* представи за него, а във втория то е конкретно и фактологично и е насочено към извеждането на практически и прескриптивни съждения.

На базата на това разграничение сме се позовали на заключението, че от теоретична гледна точка една обща теория на юридическото обосноваване би следвало да се състои най-малко от две части: 1. Теория на понятието за правото; и 2. Теория на юридическото решение.

Първата част на една такава теория би трябвало да има за предмет предпоставките, които са определили или биха могли

да определят, дадено *общото понятие* за правото и неговото възприемане в колективното съзнание на практикуващите юристи. Във втората си част тази теория би трябвало да изследва *нормативния модел* за обосноваване на юридическите решения, който обикновено следва от такива общи представи за правото.

В рамките на тази втора част ние не сме преследвали амбицията да предложим такава завършена теория. За сметка на това сме се опитали да анализираме развитието на Общата теория на правото като наука именно от гледна точка на така описаната схема. Това начинание има за цел да покаже на читателя, че макар и да не са изрично артикулирани, тези два аспекта на юридическото обосноваване (теоретичния и практическия) имплицитно присъстват в основните правни теории на нашето време.

По отношение на първия аспект сме се опитали да очертаем главните предпоставки във вида на различни *допускания, спекулации и вярвания*, които, са оформили образа на правото в различните направления на съвременната юридическа теория. По отношение на втория целта ни беше да покажем каква теория на съдебното решение следва от това. Главният резултат от предприетото усилие се заключава в онагледяването на процеса, при който понятието за правото (като образ и представа) се формира под натиска на конкретната *културно-историческа среда* – а оттам следва и съответният модел за решаване на делата. Така на преден план за читателя би трябвало да се появи картина, от която да стане ясно, че убежденията и вярванията на практикуващите юристи (общите понятия за правото) определят и мотивите за техните действия (юридическите решения).

Имайки предвид, че българската правна система принадлежи към континенталното семейство, в това начинание сме използвали за отправна точка общоевропейската систематизация

и периодизация, което по никакъв начин не е изключило коментирането на проблеми и на англо-американската юриспруденция.

Втората част на монографията, разбира се, е ограничена както по обем, така и по обхват. Тя има предимно илюстративна насоченост, чиято основна цел не е да изчерпи всички теоретични проблеми на обосноваването, а да осветли основната посока, в която се е развивало мисленето на западните юристи в последните около триста години.

И накрая едно уточнение, което дължа на внимателния и критичния читател. Въпреки че някои считат това за архаизъм, научните позиции в много случаи продължават да се защитават в първо лице множествено число. Без да съм се стремил да налагам този подход целенасочено, той осезаемо присъства в текста на книгата. От друга страна не по-малко осезаемо е присъствието и на изразите в първо лице единствено число, какъвто е случаят с този абзац. Трудно ми е да обясня какво предизвиква разделителната линия между тези две употреби, но е факт, че в съзнанието ми такава съществува. В това отношение съм изхождал предимно от интуицията си и чувството за комуникация с читателя. Надявам се, че двойствеността, за която говоря няма да накърни смисъла и съдържанието на изложените възгледи.